

«ШҮГҮМЧҮЛЕ» ДЭЭН ДАРГА

— Улус чоңун хуралда
Улуг санал бээр сен—деп,
Улуртукун даала бергеш
Угаал, сургап сагындырды:
Чаа бэу айы-биле
«Чалдааныш чок»
шүгүмчүлө.
Дарга берген даалааны
Паттыг черле күтсөдөр
Малчыларнын салыг
херээ
Патсынар деп билер-лаа
бол,
Чугаалажыр айтырмын
Чугаалап хынал көрдүм:
Садым саарар оналгазын,
Сазында хулээттези,
Аалам арай боорла
Аалам хуга үзүстөгө.
Отчөт, үчөт түнөл санар
Ону база балдыткыды.
Хойкуларга хуанал берген
Ховар бараан, азын-чөм
аймаа
Хорайлаа олуңгерге,
Кожаларга, төрөлдерге
Ара салар «айтышкында»
Ааламга четпей-лаа
баар!
Аптаалык амдажааштын
Амыр чаңлаар болу
берген:
Ааламга бүдүү чажыт
Арага-даа сала каалар,
Малчыларнын херэгелери
Баш билер болу берген.
Четкестерин дөтөргө
Четке санап кээрме
Дорт-ла кынар буруулу
Доолаа перелде...
Даргамын ады маала
Дашыр-дашыр кирер
болду.
Хуруларым чеже черле
Күрүг сөстөр чулуруур

«Сооп—истэр, мурун—
хынаар» джигир. Искет чок
эртен багай чачыл— эч-
андал барып хоочу апаар,
мичанты бо таварылган
чугаалапсыма, —бачыт чок
боор. «Багын чугаалаарга»
«бачыт арлыр» джигир-лаа
ийнеке мой. Ол ужурауг бол-
баже.

—Идэ Совет күсөмунун
даргаан Дамдинин ажил-
даар өрөөлөгө, ол-ла суурда
чуртап турар үчөтүн Дел-
герин кадай Досуаа ым-
сым-биле келгеш, чаргы-чаа,
лэзын ужур-бачыр чокла
чугаалап, чаш уругларам-ла
барган.

Дарга оюу оожуктуруп, чү-
мөни ужуруп билеп алыс-
саан, а Досуаа каратары-
нын чакын мотулап чар-
гыттыган:

— Чоп бидеңиңер сиз-
лер. Оорлар бисти акка каап
туруп берди деп чугаалап
тур шыкажыл мен. Ноябрь
чыскаалыңың бүдүзүңде
паштаныр черансче урег
кирдилер, а ам гаражымың
ажыдып каан болду. Учасок
шагдааы — ол Сарыглары-
лар чүңү жүрүп, чүңү кылып
турар кижил? Билдир ша-
гдааның херээ чүд? Чүгө хем-
чек албас аам солузас улус
сизлер?

— Адыр, дунмай, адыр.
Мен чүңү-лаа орта биле-
дим, бир-ле дугаар дмилал
тур мен. Талтыг чугаалаа
делгерин кылдыр бижил
жылкы. Бистин сууруусу
чурчалап: оорларын чорук
халлаанок хушганаар та-
варылган бейи ий-уш
чыл иштинде илеретиниң
чорчарларын демдегеш
турар бис. А шагдаа Сарыг-
ларын дугайында бир-ле
дугаар сизлерин багай мезе
дмилал олу мен.

— Камгалар деп билген-
даа мен. Бистин бажыныс-
ка кирген оорларын дуга-
йында бодум аана барып
демдегеш, паштаныр чери-
вистин, гаражымың урег-
сиз.

Кудумчу автобузунга пат
боорда сымарлап кырып
алгаш, халтык. Ол чоруп
олурумда, мези журмула
«уш» дөң херөгөш үш ал-
гарды. Хөөкүлүң бүдүн-
лаадым. Оон бир автобус
турар черге элөөн хой кыш
дүңү каарга, оон ишти
дакпын эвас аларды. Му-
рунда демги-ле үш ачыг-
зын алгырыпкаш, бистер-
ге хая көрүп келди. Хо-
радан каратары-биле бис-
терин олурутур көрдү. Чүң-
даа эскербей-не боор, бир ки-
жи үстүңде тутунар демки-
ден халбактанып алган соң-
га өттүр чүе көрүп чор.
Бистерин олурутур калалдыр
көргөн кижин анык, сизиг
кеттинген, кидыркыт уруг
каратарлыг, уганын арчи-
мыг чараш чок болду.

Автобус туруту. Мэи дү-
жер черин бо. Улус-биле ка-
ды үшү бар чорумда демги
хая көрүп алган, сонгаже
көрүп чоран кижим авто-
бустан үшү чыткан демги
алгырып чоран чараш уруг-
нуң соондаа дэпти шыкаш.
Уруг каржы алгырыпты.
Уругну бо хушган хилин.
чектеп чоранын ол-дур деп
иштимде дыка хораладим.
Ону көргө кижин бүрүз-ле,
ол анык кижиниң ынаар
дуржотканын чоранын бил-
геш, дыка хоралап эгеледи.
Ол анык кижиге топтап
көргүмгө, чараш-даа оол
болду, ол хирезинде хуш-
ганан чоругу оң дашты-
гы мөзүзүңе дыка удурла-
нышкан. Автобустан дүжө

ООР

Чечен чугаа

— Кичил амыч дээр си-
лер? Барып-барып сизер аак?
— Адыр, дунмай, сизер
дыка аныгылар. Мен Са-
рыглар шагдааны келдири-
тей.

Дамдин дарга телефонун
долгааш, кезек дыңаалап
олура чугаалаан.

— Сарыглар бе? Дамдин-
дыр мен. Меню чугаалаа херек
апарынар-ла, эш лейтенант.
Сизер харын кижиг келтирип
маал олурад-дыр сизер, а
мында бир хамааты шагда-
ла чедип келген олуруп ту-
ру. Бистер база чугулаа херек
сайтарып олуз бис. Чугаа
сизлерин эвас, а шуптуу-
тун киржилтеги херээвис.
Ийе.

Шагдааны элөөн ур ма-
наанар. Ол арагында Досу-
аа хомудалдыр билдириш-
кенин Дамдин дарганың ба-
рык-ла алап бергенин бау-
гар бижеш, дарганың бо-
дунга берил каан.

Сарыглар шагдаа кирип
келбешкан, —Буруулук бол-
ду, эске херек ужурула
салай берим — диваннаа,
олуруп алган. Кым-лаа мыт-
таван. Чүгө уду-дур-дир
арынырык кирүшкөн,
кымың чугаа эгелерин ма-
нап олурушканар. Дамдин
дарга Досуааның билди-
риниңини шагдааже сун-
гаш, «Чүү дээр эвас» диген.
Энг ыт чок олурган. Сарыг-
лар шагдаа ону кичиңей-
лиг номчап, папкасында
болук саалынар ужулгап,
Дамдин даргаже сунгаш, ба-
за-ла ыт чок олурган. До-
суаа чүмөниң ужурун бил-
ди, «Чүү чугаалааны олу-
рар улусу?» деп болуш-
таан, кылдыканы олурган.

— Бичаарга-ла оор бары-
шын, а сизер оор шагда-ла
билер турган шыкажыл си-
лер?—деп, Дамдин элден-
нип айтырган.

— Ийе, оор бар чүе. Бо-
ларын билдиришкенинде
бичил турар факт-барымлаа-
лары шупту шы. Паштаныр
черге, гаражче-лаа кирген
ажыклар билдингир. Олар-
нын таймырлары ол көк
саалынараа ийиң.

Дамдин дарга документи-
лер-биле элөөн танышкан, ай-
тырган.

— Билдир-дыр. Элдеп чү-
е-ле-дир. А оор чогуу кы-
мыл?

— Бо саалыңа. Холуңуң
үжүү бо ийиң. Амдымыңда
косту чоруп турар кижиг.

— А бо кандай талонка-
рыл? Арага талонкары
шыкажыл?

— Ийе, арага талонкары.
Оларын салдыган арага са-
дып, ал турла хаалырылаан
бис.

— Кижиг сатыжындаа чок
чүе-дир эв. Билдир турган
чугу ийиң.

Шагдаа Досуаадан ай-
тырган:

— Делгер бар бе, дунмай?
— Бар кижиг. Малчылар-
же үнер мен деп-ле олур.
— Мен олче барайн. Шы-
гы чугаалаа, тортаас
болса, оор туттубас хире
аларды. Херек оттурбаже
хоржок тур.

Шагдаа үе бээрде, Досу-
аа чүңү-лаа аайын тып-
пайн база-ла алгырып эге-
лээн:

— Бо калдыг айлым ужу-
ру билимдес шагдаа чүе-
л? Оорлар дугайында чугаа чо-
руп турд. Делгерин чоруп
ол? Бо чүү болуп турар
чүе-л, дарга? Чүңү кынар ара-
нарда бугу номчуп турар
улус сизер?

— Дүрөсөөр, дунмай.
Хамык херек сизлерин өө.

ТВ

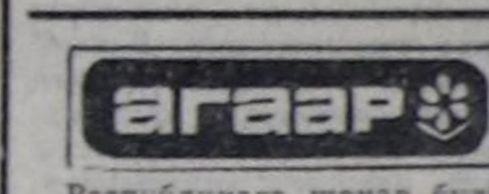
АПРЕЛЬ 11-ДЕ БИРГІН ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00 — Эртеги гимнастика.
Мультифильм. Музыка. 7.30 —
«Ус». 8.15 — Эңиң, музыка.
9.05 — «Хорай темаларына
чурумалар». 9.20 — Улустун
чогаалыкы ажылы. 10.05 —
Ала-чүрттүн тураскаалары.
11.05 — Бүгүдөгө болгаш
биз бурган. 11.35 — Уг
Октябрьниң оюнта. «Тогу-
нч өшкөс олурулар». «Улуг
амыралар». Уран-чечен фильм.
12.50 — ВЛКСМ-ниң XX
сызылыныг уткунтур. Да-
лашкын ВЛКСМ ТК-ның
Пленумун дугайында. 13.05 —
Коштор. 14.45 — Бөгүн де-
легейде. 15.00 — «Дирг аны-
танар дугайында». 16.00 —
«Кады амыралыгы». 16.30 —
«Эш алырлар». Док теле-
фильмин баштайгы көрү-
зү. 17.20 — Фотохурур
«Анык төрөи чери». 17.55 —
В. Г. Афанасов телехурур-
члерин айтыргаларына аа-
рылар. 17.55 — «Искелген
мергежизер чоруп турар,
деп уран-чечен телефильмин
баштайгы көрүзү. 20 дугар
зерек. «Бумеранг». 1-ги, 2-ги
сериялар. 21.00 — «Ус. 21.35 —
Суббота кежизинде. «Ала-
дын камертон-8». Аныктуу-
сидкичтерин Бүгү-биле
конкурду. 22.50 — Меллээр.
23.55 — «Аныктар-биле да-
ла». Америк журналист Ф.
Донахью киржир. 23.20—00.10 —
Баякыст В. Никиточкин ой-
наар.

ИЙГИН ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртеги гимнастика.
8.20 — Туз болгаш архи-
тектура. 8.30 — Ритмич ги-
мнастика. 9.00 — «Чал са-
лаш». Уран-чечен фильм. 10.10 —
«Эртеги пошта». Музы-
калыг дашылга. 10.40 — Де-
лгидин уран культураны.
Павло Пикассо — чурчук,
коммунист. 11.35 — Билдириниң
ритмичи. Бирок Чөөн чү-
түн аас чогаал» коллектив-
териниң оюн көрүзү. 12.00 —
Мурмансктин телестудия-
зын программалы. 12.50 —
Бистин салдыс. 13.20 — «Ки-
жигин салым-чолу». Уран-
чечен фильм. 15.00 — Спорт бол-
гаш кижиг. Лидия Скобликова.
15.30 — «Директорун кан-
чаар соңуп алары». РАФ
заводу. (Латвия ССР). 16.15 —
Улустарын алгалары. 16.30 —
«Чаш назымын байырла-
дар». Уран-чечен фильм.
17.50 — «Утундурбас музыка
кежизер». 18.15 — «Калы-
шыл». 19.00 — «Фестиваль-
дар». Конкуртар... Коштор-
тер... 20.00 — «Тамчыкты
улурар чаштар». 20.15 —
«Кыска үс докта». Москва-
нын фотомастеры. В. Е. Гил-
берштейн ажалдарын дугайында.
21.00 — «Ус. 21.35 —
«Дашылга чалдык саа-
кежизер». Уран-чечен
фильмин баштайгы көрүзү.
23.05 — 00.00 — «Сеткел-
ниң калдынары». Фильм ко-
нерт.

Редактор
В. С. ШАРАВИН

Республикага шокар бузу-
таар. Соңу-барын чүктөн
хаттын дүргөн секундлаа
7—12 метр. Дүне агарын
температураы 4—9, чамдык
чертерге 13—18 градус соор.
Хүндүс 7—12, чамдык че-
ртерге 0—5 градус чыгыт бол-
ду.

Кымыл чугаа булуттаар.
Хат кошкар. Дүне агарын
температураы 4—6 градус
соор, хүндүс 8—10 градус
чыгыт болду.

Автоуруктарга көстүрүз ки,
тайгактар.

КИНО

АПРЕЛЬ 11-ДЕ
«НАИРАЛ»: «На алатом
кыдыкы скелы». 11.25.
«Криг дельфина» 9.30, 12.45,
14.40, 16.00, 18.00, 20.00
шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Ва-башка»
14.00, 16.00, 18.00, 20.00
шактарда.
«ВОСТОК»: «Афонд»
14.00, 16.00, 18.00, 20.00
шактарда.
«ПИОНЕР»: «Три золотых
волоса». 9.20, 12.30, «Девоч-
ка из города» 11.00, 14.00,
«Очнал ставка» 16.30, 17.20,
21.00 шактарда.

ТЕАТР

Бүгүн Кызыл хоорайн
үзүтүр. Бүдүрүгелериниң
болгаш организациаларын,
бот-тымын уран чүтү кол-
лективтериниң ТҮҢЕЛ
КОНЦЕРТИ боуд.
Огелери 14.00 шакта.
А. Дудзевтин «Кажэ»
деп шизиниң баштайгы
көрүзү. 19.00 шакта эгелер.

Каа-Хем районун «Совет Тыва» совхозунун чолуу-
ла Лазо Монгуш бот-тымын уран чүтү бөлүмүнүн
идеялыг киржикчи. Улусчу чогаалыгың ийги
Бүгү-биле фестивалың Кызыл эрин турар көрдү-
лөгө ол каргыра, хөмөй, сыгытты күтүскөш, көрүкчү-
дерин маалым чалаан алган.
ЧУРУКТА: Лазо Монгуш күссөдө үзүлө.
М. КАЛЧАННЫН фотоу.

халаан чараш оол демги-
ле уругун колдуун шымыч-
каш ийи болду. Ам көө-
руге аска. Уруг оолду ам-
на биллип калды. «Бо хуш-
ган мени мичап хилиңкеп
чоранын ол-дыр ала!» дээш,
уруг оолдун ооргансче ийи
пашты. Оолга хоралааш,
уругу болушкан бир анык
кижиг оолду бир пашты. Оол
донга кээп ушту. Ону көр-
гөш, мээң хым ханары-да
хөлөк. Ону көргө улус та-
равай турду. Хоралаан
улус оолдун кырында барды.
Көп ушкан оол ойталадыр
айдалып келди.

—Бурулук болум, өр-
шөп көрүрөң, ха-дунмай!—
деп, оол чачып алганды. Ол
хирезинде демги уругаже
көрүп алган «талтыг-дыр бе!»
дөң шыкан каттырып чы-
дыр.

Уруг оолду көргөш, алгы-
рыпкаш, салга берген тур.
Мен уругуң кыжырып чыгар-
дыр дээш чыткан оолга иш-
тимде хоралаарым хөлөк.
Чыткан оолга хоралаан дем-
ги-ле оол база бир шаңыр
леп бар чыдыра айгалай
берген уруг ам алгырам:

— Бичамаңар, өршөп
көрүңер! — деп алгыргаш,
чыткан оолдун кырында дүй
чымпаш, ым-сым-биле
оолду үстүгүп ошай берди.
— Долгандыр турган улус
кайгай бердинс. «Сөөлөң

ЭЛДӨН ЧҮВЕ БАЗА ТУРГУЛААР

Амыдыралдан чугаа

уруг бе, дорамчаладып ал-
гаш, ошкан чылар! — деп, бир
кижиг уругу хоралап чугаа-
лаан. Болушкунуң ынаар
хенерте эскерди бергениге
улус айгалы берген тур.

— Дирг сен бе, сарым
Вад?! Мени өршө, са-
рымы! Сен деп дүжүмдө-
лаа чок. Мени ам-на чаа э-
те, сарым! Тур, че, эжим!—
дээш, уруг оолдун каракта-
рын, ары-бакым үстүгүп
ошкан, оолду тургузуп тыр-
ты.

Оол туруп келди. Уруг оон
мурунку өздөдө доураан
кактап, өкөткөри чешкеп,
чада сокмаш, тонун сийлиг
берди. Богд! Оолдун шериг
хөйлөниңи хөрөөдө эмге-
жок өрдөнер, мелалдыр
чигиртелиң берген тур.
Оолду долгандыр турган
улус оон хөрөөн көрсө сал-
мынай чаа оолга хоралап
турганында уштуган,
арынары хүндүлөкөш ши-
чип, оолду улуг соңуура-
биле көрсө берди.

— Афганга чүгөс сөөгүм
салдым шыкажыл. Душ-
маннар будунуң аар бажы-
лаан. Будума ок ужула-
руп, кестирген, эмчиге ур-
читтым. Ам аркан назы-
мын аскак бооп эрттире-
рим ол-дур ийиң. Чермге
дирг чедип келгеним —
мээң мөрүм ола-ла ынаан.
Ам аскак-бускек кижини —

мени чоор деп сен. Сен мени
тооптар хире мыдыг эрия
ашкан аас-кежик мээң ка-
нын турар. Меню мыкчалар
ужурашыңа-лаа улус-биле
чечтирим. Оол муңгар-
гай уругже көрүп алган тур.
Уруг кеек каа аналдай
берген оолдун ардыче кезе
көрүп тура, оолдун чалгыче
олу-дурду ийи катан ша-
гайтапкан, ым-сым-биле
оолду кускапкан, бакым
оон хөрөөн үстүгүп алгаш
ишкериңиң ийи берди.
Оолдун каратарың чакы
база тектү берген, уругу
бодуче сипир кускапкан,
көрсө, сарым. Меле-
гей чүе чугаалапкан-дыр
мен. Сөөң мээң бердине-
ниң ам-на билдим. Мил-
чиг. Мен деп аас-кежикти
кижиг бөгүн делегей чок!
деп, оол байгы шы сетки-
ли-биле ишкериңиң чугаа-
лааш, каткы-иткы-биле
уругу өрү көдүрүп кускап-
тапкан бөөдөдөн берди.
Долгандыр турган улус
шупту өөрүшкүнү үлөжип,
каратарыңның чажы тектү
берген каттыржип турлар,
мен база.

— Ол чүү дөрий ол! Сен
чокта делегейде мээң хор-
далыч чүең чок! Күруг че-
дир! — деп, уруг ыгала-
шып чугаалаан.

— Бистин мурувустан ир-
терациалчы хүндүлөгөш
күтүскөш келгениңа ха-

ШЫДЫРААГА БОДАЛ ХЕРЕК

Ак тала 2 көмөш удар.
Адресивис: 667000,
Кызыл хоорай,
Щетинкин болгаш
Кравченко кудумчузу, 3

АЖЫЛЧЕ ДАЛАШПАС ДАРГАЛАР

Шоодуг

ке хамык ужур даргалары-
мыстың хуралдап турары бол-
ду ийиң. А олар хуралда-
ла шагда-ла чартык шак аш-
кан. Чүңү хуралдап туралар-
ыл? Ажыл хуваалдаан кы-
лым, арамында дүтүрүп,
маргыжыл-лаа туралар-ла.
Ында ам специалистер ил-
генчип, бригадирлер сегир-
жип ал чакып турар эвесең.
Чүгө мынаарлар ол? Чүгө
деп чүңүл? Бистерин, со-
хоотун «кол шимчедикчи ху-
жун» хуваал чарга, хуна-
жык турбас чүе бе?

Ынчал турда, дөртөдөн
дөртөн бис чедир миңута-
ында-ла чаштай бээр.

— А сизер чүңү канчап
турар сизер?

— Хөөрежиң турар бис.
Эртежиң келгенер контора
иштинде, шала ооздааннар
даштын казачка кырында,

Даштан... аялгалар

Токнога алаа эвас концерт
болуп өрткө. Музыкантар
даштан кылган херекселдер-
беле алаа ойнаанар.

Ол онкагай дашты Япон
архипелагтын муруну тала-
анда Сикокү ортудуктан
тып ал турар. Ыш маска-
был каларга ук даштын аял-
галыг үнү дыңдалып келир.

Эрте-бурунгу шагда-ла кижиг
лашты илчар «хожугу-
чүдү» ал чоранар. Оон
мыдыг онкагай шынарлары
чоорту утундурган калган.
Амгы үеде Сикокү ортудукта
лашка соңуураг улгадып
турар деп Румынияны
«Скитейя» содун дыңат-
кан.